

Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, det särskilda ungdomshemmet Hässleholm, den 24–26 oktober 2022

Inspektionen i korthet: JO:s helhetsintryck av hemmets lokaler är att de är väl anpassade för den verksamhet som bedrivs där. När det däremot gäller tillgång till välutbildad personal blev det tydligt vid inspektionen att hemmet har svårigheter med bemanningen. Bristen på personal var också en orsak till att ungdomshemmet hade begärt och fått två beslut om s.k. platsreduktion. JO uttalar att problemen med personalbrist tyvärr inte är begränsade till ungdomshemmet Hässleholm. Vid inspektionen kom det fram att SiS beslutat om platsreduktion avseende ca 100 platser inom ungdomsvården, samtidigt som personalsituationen är ansträngd och det finns en kö till ungdomshemmen. Det visar enligt JO att myndigheten har stora bekymmer. Vidare uppmärksammades att hemmet slussar ut barn från vård i enskildhet och därmed att barnet under en och samma dag kan gå ut och in i vårdformen. JO avser att återkomma i frågan om det finns lagliga förutsättningarna för en sådan ordning. Vid inspektionen kom det också fram uppgifter om att barn som utsatts för sexuella övergrepp placerats tillsammans med barn som genomgår behandling för ett sexuellt utagerande beteende. JO påtalar att det naturligtvis är viktigt att undvika en situation som innebär att barn som tidigare varit utsatta för övergrepp vistas i samma miljö som barn som vårdas och behandlas för ett sexuellt utagerande beteende. JO kommer att återkomma till frågan i en kommande dialog med SiS. Slutligen uttalar JO att SiS bör överväga om det ska inrättas avdelningar inom SiS som endast tar emot barn under 13 år där deras behov särskilt kan tillgodoses.

Inspektionens genomförande

JO Thomas Norling genomförde den 24–26 oktober 2022 en oanmäld inspektion av Statens institutionsstyrelse (SiS), det särskilda ungdomshemmet Hässleholm. Vid inspektionen deltog även enhetschefen Gunilla Bergerén, biträdande enhetschefen Helena Levin, föredragandena Johanna Fransson och Mattias Karlsson samt JO:s expert i psykologi Knut Sturidsson.

Inspektionen inleddes med att institutionschefen AA och biträdande institutionschefen BB kortfattat presenterade verksamheten. Därefter förevisades ungdomshemmets lokaler. JO och hans medarbetare gjorde en översiktlig granskning av bl.a. beslut om avskiljande och vård i enskildhet, informationsmaterial som riktas till placerade barn, en förteckning över

avvikelse rapporter samt rutiner. Vidare samtalade JO och hans medarbetare med 16 barn och 13 anställda. I anslutning till samtalen fotograferades även delar av lokalerna.

Inspektionen avslutades med en genomgång där företrädare för ungdomshemmet och SiS verksamhetskontor ungdomsvård söder fick möjlighet att kommentera vissa av de iakttagelser som JO och hans medarbetare hade gjort. Samtliga som närvarade vid det inledande mötet deltog. Därutöver deltog från ungdomshemmet enhetscheferna CC, DD, EE och FF, rektorn GG, och från verksamhetskontoret SiS ungdomsvård söder juristen HH och utredaren II.

Inspektionens syfte

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Fokus för inspektionen var att granska barns möjligheter till delaktighet under frihetsberövandet samt frågor om hemmets förutsättningar att vidta tvångsåtgärder och förebygga sexuella övergrepp. Det särskilda ungdomshemmet Hässleholm har inte tidigare inspekterats av JO.

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen

I anslutning till protokollet finns uttalanden av JO Thomas Norling.

Iakttagelser vid inspektionen

Vid inspektionen gjorde JO och hans medarbetare i huvudsak följande iakttagelser.

Organisation och uppdrag

Ungdomshemmet Hässleholm tar emot skolpliktiga flickor och pojkar med psykosocial problematik samt pågående kriminalitet och missbruk som är frihetsberövade med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, eller som vårdas med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Hemmet har 40 platser fördelade på avdelningarna *Hovdala*, *Laxbro*, *Sörby*, *Torsjö*, *Vedema* och *Ångadal*. *Hovdala* och *Vedema* är låsbara avdelningar för mottagning och behovsbedömning (MBB) med 7 platser per avdelning. Avdelningarna är uppdelade i separata boendesektioner för pojkar respektive flickor. *Ångadal* är en låsbar behandlingsavdelning med 7 platser för flickor.

Laxbro och *Sörby* är låsbara behandlingsavdelningar med vardera 7 platser för pojkar. *Torsjö* är en öppen behandlingsavdelning med 5 platser för flickor och pojkar. Vid inspektionen var 35 barn intagna i hemmet, varav 34 med stöd av LVU. En intagen var placerad med stöd av SoL. Av de intagna barnen var 21 pojkar och 14 flickor. Ett inskrivet barn var avviket och ännu ej intaget. En majoritet av de intagna barnen var mellan 13 och 16 år. Det fanns tre intagna barn som var yngre än 13 år.

Vid tidpunkten för inspektionen hade avdelningarna *Ängadal* och *Hovdala* ett reducerat antal platser, s.k. platsreduktion.

Den fysiska miljön

Ungdomshemmets verksamhet bedrivs i nybyggda lokaler som invigdes i mars 2020. Samtliga avdelningar och hemmets skola är samlade i en byggnad. Alla avdelningar förutom avdelningen *Torsjö* kan delas upp i två sektioner med varsitt stort allrum som är utrustat med bord, stolar, fåtöljer och tv. I anslutning till allrummen ligger barnens bostadsrum. Det finns ett utrymme för vård i enskildhet på varje sektion. Varje avdelning har tillgång till ett rum för avskiljande. På avdelningen *Torsjö* är samtliga bostadsrum belägna i anslutning till ett allrum. Avdelningen inrymmer också ett utrymme för vård i enskildhet.

Varje avdelning har en egen stor utegård med fasta bord och bänkar samt regnskydd. På gårdarna finns goda möjligheter till att utöva aktiviteter så som att spela basket, bordtennis och fotboll. Utegårdarna ligger i mitten av byggnaden och är därigenom kringgårdade av avdelningarna.

Samtliga avdelningar har tillgång till ett eget klassrum i hemmets skola. I skollokalerna finns dessutom ett musikrum, en idrottshall, ett kök för hemkunskapsundervisning, bibliotek och salar för naturorienterande ämnen (NO), bild samt trä- och textilslöjd. I anslutning till skollokalerna ligger hälso- och sjukvårdpersonalens mottagningsrum.

JO och hans medarbetare uppfattade att den fysiska miljön var väl anpassad för den verksamhet som bedrivs och att man lyckats bibehålla lokalerna i fint skick.

Vid den avslutande genomgången uppgav hemmets ledning att lokalerna enligt deras uppfattning är ändamålsenliga.

Bemanning och bemötande

Vid inspektionen var ca 140 personer anställda i hemmet. På avdelningarna arbetar bl.a. behandlingsassistenter och behandlingspedagoger. Utöver det finns en behandlingssamordnare vardera på MBB-avdelningarna och en behandlingssekreterare per avdelning. Andra yrkesgrupper i hemmet är bl.a. lärare, sjuksköterskor och psykologer. En läkare arbetar i hemmet på konsultbasis.

Det stora flertalet av de barn som JO och hans medarbetare talade med uppgav att de upplevde att personalen vill dem väl, att de är trevliga och har ett bra bemötande.

Institutionschefen och biträdande institutionschefen uppgav i samtal med JO och hans medarbetare att det under dagtid arbetar minst tre personal på varje behandlingsavdelning förutom på avdelningen *Torsjö*, där minst två personer är i tjänst dagtid. På MBB-avdelningarna är minimibemanningen fyra personal dagtid. Bemanningen nattetid har nyligen förändrats eftersom hemmet anser att det finns ett behov av ytterligare två personal mellan kl. 22.00 och 00.30. Därefter är det ordinarie nattbemannings fram till kl. 08.00. Om ett barn lämnar sitt rum nattetid går ett larm och personalen kan via kamerabevakning följa vad barnet gör. Barnet kontaktas genom att personalen antingen ringer till den telefon som finns på respektive avdelning eller går till avdelningen.

Flera barn uppgav i samtal med JO och hans medarbetare att det inte varit något problem med att nå personal nattetid.

Det har enligt institutionschefen och biträdande institutionschefen varierat hur stor andel av personalen som är tillsvidareanställd. Avdelningen *Laxbro* har nu en hög andel tillsvidareanställd personal, medan avdelningen *Ängadal* har sex vakanta tjänster, vilket innebär att mycket av arbetet utförs av timanställda. Vidare saknar avdelningen *Ängadal* en enhetschef vilket har medfört att en enhetschef för en annan avdelning för närvarande har ansvar för två avdelningar. SiS har sedan den 1 oktober 2022 en ny obligatorisk grundutbildning och ett antal anställda deltog vid tiden för inspektionen i en utbildningsomgång. Timanställd personal får viss separat utbildning inom t.ex. konflikthantering, brandskydd och grundläggande kunskaper i MI (motiverande samtal).

I samtal med anställda framfördes att det är svårt att få kontinuitet och kvalitet i arbetet när det saknas personal. Timanställd personal har inte samma överblick och kunskap om det dagliga arbetet på avdelningen. Personal på avdelningen *Hovdala* berättade att det varit en stor personalomsättning. Det har därför varit en utmaning med att få personalgruppen att arbeta på samma sätt vilket även påverkat vården av barnen. Enligt personalen var det vid inspektionen få vakanser på avdelningen. Det arbetar trots det många timanställda där eftersom flera barn vårdas i enskildhet vilket är resurskrävande. Hemmet har även svårigheter med att rekrytera behandlingspedagoger och behandlings-samordnare.

Platsreduktion

Vid tiden för inspektionen fanns ett beslut om platsreduktion på avdelningen *Hovdala* som gällde en plats. Beslutet motiverades bl.a. med att avdelningen hade särskilt vårdkrävande barn som var i behov av vård i enskildhet och att bemanningssituationen var svår (se SiS dnr 2.4.2-5617-2022). Personalen på avdelningen uppgav i samtal med JO:s personal att hemmet ansökt om att minska antalet platser med ytterligare en plats. Eftersom ansökan avslogs, var det sannolikt att vården i enskildhet av ett barn skulle behöva avslutas. Enligt personalen avlastades avdelningen *Hovdala* vid inspektionen genom att ett barn som var placerat där tillfälligt fick bo på avdelningen *Ängadal*.

Även för avdelningen *Ängadal* fanns ett beslut om platsreduktion som gällde tre platser. Beslutet motiverades med att ungdomshemmet hade stor personalbrist och att det saknades en enhetschef samt att de placerade barnen hade stora behov (se SiS dnr 1.1.3-5080-2022).

I samtal med institutionschefen kom det fram att det är ett högt tryck på SiS ungdomshem. Samtidigt var vid inspektionen ca 100 platser på hemmen nedstängda på grund av beslut om platsreduktion. Vidare har socialtjänsterna stora problem med att fatta nya placeringsbeslut för de barn som SiS anser vara färdigbehandlade. Barn blir därför kvar längre hos SiS än vad som är motiverat utifrån vårdbehovet. Att en platsreduktion ibland krävs beror på ett barns specifika vårdbehov och/eller personalsituationen. Hemmet begärde platsreduktion på avdelningen *Hovdala* som gällde två platser. Avdelningen beviljades platsreduktion som endast gällde en plats utifrån bedömningen att hemmet kunde tillgodose samtliga barns behov utan ytterligare platsreduktion.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen följande. Det har gjorts stora ansträngningar att hitta och anställa bra och utbildad personal. Det är en utmaning att ta omhand all personal eftersom personalstyrkan har vuxit med ca 200 procent under en relativt kort period. Vid flera tillfällen har provanställningar behövt avslutas. Ledningen har av den anledningen inte velat erbjuda anställningsbara personer en tillsvidareanställning utan endast provanställning. På grund av svårigheterna med att hitta anställningsbara personer, och att det är hård konkurrens om dem, har hemmet fått en HR-resurs som arbetar med att hitta nya sätt att nå potentiella arbetstagare. I nuläget saknas det ca 10–12 tillsvidareanställda.

Vidare framförde ledningen att personalgruppen i bästa fall borde bestå av 10 procent behandlingssamordnare, 70 procent behandlingspedagoger och 20 procent behandlingsassistenter. Detta är svårt att uppnå. Kvaliteten på vården påverkas av att hemmet har många timanställda. Ledningen framhöll att all personal i skolan, hälso- och sjukvården och den personal som leder programverksamheterna är tillsvidareanställd. Hemmet ser även till att behandlingsansvarig personal tillfälligt kan tjänstgöra på avdelningar där det saknas personal.

Tvångsåtgärder

Avskiljande

I samtal med JO och hans medarbetare uppgav personal att SiS har ändrat sina nationella riktlinjer för avskiljande. En situation som inleds med att personalen kortvarigt håller fast ett barn men där barnet lugnar ned sig och släpps är inte ett avskiljande. Däremot ska händelsen dokumenteras i journalen under rubriken fysiskt ingripande. Endast om ett barn behöver avskiljas och hindras från att träffa andra barn fattas ett beslut om avskiljande. När ett barn varit avskilt erbjuds denne alltid ett uppföljande samtal.

Vård i enskildhet

Vid inspektionens första dag vårdades fem barn i enskildhet, bl.a. ett barn under 13 år på avdelningen *Torsjö*. Enligt personalen vårdades barnet i enskildhet från kl. 18.00 varje kväll. Vid granskningen av ett beslut om vård i enskildhet framkom att barnet successivt ska slussas ut och att det utöver skoltid ska ha möjlighet att vistas på avdelningen vissa bestämda tider. Av en plan för barnets vård i enskildhet framgick att barnet mellan kl. 07.45/08.00–18.00 skulle ges möjlighet att vara tillsammans med de andra barnen i skolan och på avdelningen. Om det inte fungerade utifrån barnets beteende mot de övriga barnen eller de övriga barnens beteende mot barnet hade personalen möjlighet att låsa dörren tidigare.

Tre barn vårdades i enskildhet på avdelningen *Hovdala*. Ett av barnen uppgav i samtal med JO och hans medarbetare att han dagtid antingen var i skolan tillsammans med de andra barnen eller vistades ensam. Personalen var för det mesta endast med honom under kvällstid. Personalen på samma avdelning menade att de i stort sett alltid vistas i samma utrymmen som barnet under vården i enskildhet. Av en plan för vård i enskildhet framgick att barnet förutom vistelsen i skolan även erbjöds att vara tillsammans med övriga barn vid måltider, vid vistelse i idrottshallen och på utegården.

Ytterligare ett barn som vårdades i enskildhet på avdelningen *Vedema* berättade att planeringen var att han på försök skulle få komma ut på avdelningen och fika tillsammans med övriga barn. Av ett beslut om vård i enskildhet framgick att det barnet från och med ett visst datum skulle ges möjlighet att umgås med de andra barnen vid en del måltider och vissa lektioner i skolan. I barnets journal fanns antecknat att barnet från och med den 1 december 2022 skulle få ”öppen VIE”.

Vid den *avslutande genomgången* frågade JO om personalsituationen i hemmet riskerar att leda till att vård i enskildhet används för att man inte kan möta ett barns egentliga behov. Ledningen svarade att de beslut om vård i enskildhet som rör barnen på avdelningen *Hovdala* grundar sig i ett behov av säkerhet för barnen. För att kunna upphöra med vården i enskildhet arbetar personalen med att slussa ut barn stegvis. Barnet som var placerad på avdelningen *Torsjö* vårdades inledningsvis i enskildhet och var då helt åtskilt från andra barn. Utifrån behandlingsbehovet hade barnet successivt fått större möjligheter att vistas tillsammans med de andra barnen, vilket hade fungerat bra. Hemmet bedömde att barnet fortfarande behövde vårdas i enskildhet under kvällstid.

På fråga från JO om bestämmelsen om vård i enskildhet medger en tillämpning där barn under vissa tider får vistas med andra barn uppgav ledningen och företrädare för verksamhetskontor ungdomsvård söder att deras tolkning är att bestämmelsen kan tillämpas på det sättet. När ett barn vårdas i enskildhet upprättas en plan för den vården där eventuella tidsgränser för vården kan framgå.

Utifrån uppgiften från ett barn om att han ibland vårdades i enskildhet utan närvarande personal uppmanade JO hemmet att se över om de krav som ställs på tillgång till personal vid vård i enskildhet uppfylldes.

Trygg och säker vård

Förebyggande åtgärder mot sexuella övergrepp

Personalen uppgav i samtal att ett sätt att förebygga sexuella övergrepp mellan intagna är att personalen vistas tillsammans med barnen på avdelningen. De lämnar aldrig barn ensamma med varandra och barnen får inte gå in på varandras rum. I förebyggande syfte ska inte heller personal vistas ensam med ett barn på dennes rum. När barnen ska lägga sig kontrollerar personalen att barnen är ensamma på sina rum och de larmar dörrarna till bostadsrummen. Personalen uppgav att de inte märkt av något spring på avdelningarna nattetid. De hade inte heller hört att barn i nutid berättat om att sexuella övergrepp ska ha skett i hemmet.

På fråga av JO och hans medarbetare uppgav samtliga barn som tillfrågades att de inte själva varit utsatta för sexuella övergrepp eller märkt av att andra barn varit utsatta för det. De uppgav vidare att de kände sig trygga i hemmet nattetid trots avsaknad av personal på avdelningarna.

Vid den *avslutande genomgången* frågade JO i anledning av uppgifter som han tagit del av, vilken bedömning ledningen gör i fråga om att placera barn som varit utsatta för sexuella övergrepp tillsammans med barn som genomgår behandling för ett sexuellt utagerande beteende.

Ledningen svarade att det är en svår uppgift att ta omhand barn som varit utsatta för sexuella övergrepp. Det är SiS placeringsenhet som gör en bedömning i det enskilda fallet och som efter en avstämning med hemmet beslutar vilken avdelning barnet ska placeras på. Ibland kan det vara svårt för hemmet att få placeringen att fungera i praktiken. Om det sker en omplacering inom hemmet är det viktigt att arbeta med personaltätheten på avdelningen och ha en utsedd resurs för barnet. Vidare är det viktigt att det görs en noggrann matchning gentemot andra barn på avdelningen. Det handlar om att se till att det finns en stabilitet på den avdelning som får ta emot ett barn som tidigare utsatts för övergrepp.

Placering av flickor och pojkar

Hemmet har fler behandlingsavdelningar för pojkar än för flickor. Vidare har avdelningarna för pojkar flera olika behandlingsinriktningar vilket medför att det finns större möjlighet att placera pojkar utifrån deras behov, t.ex. diagnos och kriminalitet. Vid inspektionen noterade JO och hans medarbetare att det inte finns samma möjlighet till differentiering av flickor, utan de placerades på en och samma behandlingsavdelning oavsett vårdbehov. En flicka framhöll i samtal att alla flickorna har individuella problem men att personalen trots det

inte gör någon åtskillnad mellan dem. Hon upplevde därför att det ofta blev konflikter på avdelningen.

Som nämnts ovan kan avdelningarna delas i två sektioner genom att dörren mellan allrummen låses (se under rubriken Den fysiska miljön).

I samtal med personal på avdelningen *Laxbro* kom det fram att avdelningen för det mesta är sektionerad. Ett syfte med åtgärden är att få lugn och ro på avdelningen. Om det kommer ett nytt barn till avdelningen är dörren mellan sektionerna alltid låst. Sektioneringen kan ibland medföra att ett eller två barn vistas i en sektion, t.ex. över en helg om något barn är på helgpermission eller vid tillfällen då barn skrivs ut från hemmet. Om ett barn blir ensam kvar i en sektion ägnar personalen mycket tid åt barnet eller öppnar dörren för att barnet ska kunna umgås med barn i den andra sektionen. Personalen ansåg att det inte rör sig om vård i enskildhet om ett barn blir ensam kvar i en sektion, eftersom barnet kan röra sig fritt där och vistas på utegården tillsammans med barn från den andra sektionen. Ett barn på avdelningen uppgav att dörren ofta är låst och att de var fyra barn på hans sektion. En period hade det varit endast två barn på sektionen vilket var ensamt och tråkigt. Om barnen sköter sig låser personalen upp dörren.

Personalen på avdelningen *Sörby* uppgav att när det kommer ett nytt barn till avdelningen är dörren mellan sektionerna som huvudregel låst för att barnet ska kunna landa i gruppen och lära sig avdelningens rutiner. Även vid konflikter mellan barnen kan dörren låsas. För det mesta kan emellertid barnen på den sektionerade avdelningen umgås och göra saker tillsammans. Om det blir få barn kvar på en sektion öppnar personalen alltid dörren. Ett barn på avdelningen uppgav att dörren ibland var låst och ibland öppen. Om barnen sköter sig får de gå över till andra sektionen. Barnet hade blivit kvar själv på sin sektion vid enstaka tillfällen i någon timme.

Ett beslut om platsreduktion medförde att endast fyra barn var intagna på avdelningen *Ängadal*. I samtal med personal kom det fram att avdelningen trots platsreduktionen fått ta emot ytterligare ett barn för att tillfälligt avlasta en annan avdelning i hemmet. Två av barnen på avdelningen hade svårigheter att vistas tillsammans och den var därför sektionerad. Barnen hade samma dag fått rösta om dörren mellan sektionerna skulle vara låst eller öppen. Omröstningen resulterade i att avdelningen skulle vara sektionerad och att dörren fortsatt skulle vara låst. Det vistades två barn i den ena sektionen och tre barn i den andra. Ett av de två barn som vistades tillsammans i en sektion hade tidigare vårdats i enskildhet i ungdomshemmet Hässleholm.

I samtal med ett barn kom det fram att det varit stökigt på avdelningen och att barnen därför inte fick vistas tillsammans. Sektioneringen medförde att barnet vistades tillsammans med endast ett annat barn. Hon uppgav att det andra barnet hade svårigheter att fungera tillsammans med övriga barn när avdelningen inte var sektionerad. Barnet tyckte att uppdelningen var dålig eftersom hon inte

längre hade möjlighet att välja med vem hon ville umgås. Tidigare var de fyra flickor som vistades tillsammans. Vidare uttryckte hon att hennes upplevelse var att hemmet valt att placera dem tillsammans eftersom hon fungerar bra, är lugn och har kommit längre i sin utveckling. Barnet menade att hon fick ta ett ansvar för det andra barnet som hon inte borde ha. Vidare uppgav barnet att hon inte ville riskera den planering för sin framtid som fanns genom att ”tjafsa” med personalen om situationen. JO och hans medarbetare uppfattade det som att barnet genom sektioneringen fick hjälpa till att stabilisera situationen kring det andra barnet.

Vid den *avslutande genomgången* frågade JO hur ledningen ser på placeringen av flickor respektive pojkar på behandlingsavdelningarna där det finns större möjlighet att differentiera pojkarna medan flickorna placeras på en och samma avdelning oavsett problematik. Ledningen svarade att platsbristen hos SiS medför att det inte längre går att differentiera flickor på behandlingsavdelningarna. Ungdomshemmet har fört fram till placeringsenheten att det kan ta emot flickor som är i en s.k. mellangrupp vilket inte inkluderar barn som har en hög risk för kriminalitet och missbruk. Det vore även önskvärt att kunna placera flickor utifrån neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Ledningen framhöll att trots att det inte är möjligt att differentiera flickorna är behandlingen ändå individualiserad, t.ex. genom individuella psykolog- och MI-samtal.

Vidare frågade JO hur ledningen såg på situationen för det barn som på avdelningen *Ängadal* endast vistades tillsammans med ett annat barn och där det framkommit att barnet fick ta ett stort ansvar för det andra barnet. Ledningen uttryckte att den kan förstå barnets upplevelse att hon fick ta ett stort ansvar i situationen. Vidare hänvisades det till att platsreduktionen på avdelningen *Ängadal* innebär att det finns ett begränsat antal barn där och att det därför finns färre möjligheter att kombinera vilka och hur många som kan bo med varandra. Det andra barnet hade vårdats enskilt men haft skolgång med övriga barn och gradvis slussats in på avdelningen. När målet med vården i enskildhet var uppnått hade barnet kommit tillbaka till avdelningen men sammansättningen av de barn som vistas där kräver att avdelningen sektioneras. Personalen har försökt hantera situationen genom att de två barnen i den ena sektionen inte är tillsammans hela tiden t.ex. genom att det barn som upplever att hon får ta mer ansvar får träffa barn i den andra sektionen.

Särskilt om barn under 13 år

Under inspektionen var 3 barn under 13 år intagna i hemmet. Barnen var placerade på olika avdelningar tillsammans med äldre barn som var i åldern 13–16 år. Institutionschefen uppskattning är att det varje år är 7–14 barn som är under 13 år placerade vid något av SiS ungdomshem. Myndigheten har valt att fördela barnen på olika hem. Institutionschefen var av uppfattningen att det borde skapas särskilda avdelningar som tar emot dessa barn för att kunna tillgodose deras behov. I avsaknaden av sådana avdelningar försöker hemmet hålla de yngre barnen borta från de äldre barnen men samtidigt finns det ett

behov av mellanmänsklig kontakt. Många av de äldre barnen saknar också förutsättningar som gör dem lämpade att umgås med yngre barn. Det kan även vara problematiskt för ett äldre barn att vara placerad tillsammans med ett yngre barn. Hemmet har ingen särskild personal avsatt för barn som är under 13 år utan det får ske en individuell bedömning av vilken personal som bäst kan interagera med ett specifikt barn.

Barns delaktighet under vården

Information

Enligt personalen får barnen de myndighetsgemensamma informationsbladen *Vet du vilka rättigheter du har, Särskilda ungdomshem (SiS), Till dig som vårdas på SiS särskilda ungdomshem med stöd av LVU och SiS ordningsregler* i anslutning till att de kommer till hemmet. Vidare ges information om avdelningens rutiner. Informationen om rättigheter, regler och rutiner ges även muntligen och i samband med att barnet byter avdelning. JO och hans medarbetare noterade att det på avdelningarna anslagits information om dagliga rutiner. Flera av de intagna barnen bekräftade att de fått muntlig och skriftlig information om sina rättigheter, ordningsreglerna och avdelningens rutiner när de kom till hemmet. Ett barn menade att personalen ibland lägger till fler regler än de som är nedtecknade och att personalen ibland bortser från de regler som ska gälla.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att SiS nyligen beslutat om myndighetsgemensamma ordningsregler som ska gälla på samtliga avdelningar. Reglerna hade ännu inte utvärderats. Ledningen menade att det kan finnas rutiner som skiljer sig åt mellan avdelningarna t.ex. kan en öppen avdelning ha andra rutiner jämfört med en låst avdelning. Avdelningsrutinerna följs upp och utvärderas löpande för att personalen ska kunna ha ett gemensamt förhållnings-sätt. Det framhölls också att barnen kan vara med och påverka vissa rutiner som t.ex. ändring av fikatider.

Information i samband med incidenter

Ett barn på avdelningen *Hovdala* berättade att han bröt sin arm i samband med en händelse då han trycktes ned och hölls fast mot golvet av personal. Han hade pratat med enhetschefen om det inträffade och fått veta att en anmälan gjorts. På fråga från JO och hans medarbetare uppgav barnet att han inte blivit tillfrågad om han ville göra en polisanmälan. Barnet hade inte heller fått prata med institutionschefen eller personalen som var involverad i händelsen. Institutionschefen uppgav i samtal att han har sett händelsen på film. Efter att ha samrått med andra chefer kom han fram till att den inte skulle polisanmälas. Däremot gjordes en anmälan i enlighet med reglerna om lex Sarah. Enhetschefen på avdelningen är ansvarig för utredningen. Enligt institutionschefen har barnet samtalat med behandlingssekreteraren på avdelningen och enhetschefen om händelsen. Institutionschefen menade också att barnet hade möjlighet att samtala med sin kontaktperson och en psykolog vid behov.

Vid den *avslutande genomgången* frågade JO och hans medarbetare vilken beredskap hemmet har för att hantera denna typ av händelse. Företrädare för SiS verksamhetskontor ungdomsvård söder betonade att dokumentation kring sådana händelser är mycket viktig. En bedömning behöver ske av om en händelse ska utredas och om den ska anmälas till ett försäkringsbolag. SiS ser för närvarande över hur man kan förmedla till barn hur de ska gå till väga för att göra en polisanmälan.

Vårdens innehåll

I samtal med personalen kom det fram att varje intaget barn ska ha en behandlingsplan. För de barn som är på en MBB-avdelning anpassas planen och den blir mindre omfattande än planen för barn på behandlingsavdelningarna. På en MBB-avdelning genomförs en målgruppsbedömning inom tre veckor från det att ett barn blivit placerat. Inom ramen för målgruppsbedömningen har ett barn veckovisa samtal med en psykolog.

Vidare uppgav personalen att en ny plan med mål för behandlingen tas fram när ett barn blir placerat på en behandlingsavdelning. Det sker vid ett uppdragsmöte där bl.a. SiS personal, barnet och socialtjänsten är närvarande. Som huvudregel genomförs mötet inom tio dagar efter placeringen. Efter uppdragsmötet har ett behandlingsteam möten var fjortonde dag där behandlingsmålen följs upp och nya mål sätts. I behandlingsteamet kan förutom personal från avdelningen även andra yrkeskategorier ingå t.ex. sjuksköterska, specialpedagog och psykolog. Barnet närvarar vanligtvis inte men personal stämmer av om barnet har några synpunkter som det vill framföra. För att underlätta för barn att komma ihåg vilka målen med vården är nedtecknas dessa på ett s.k. ungdomskort. Vidare hålls var sjätte vecka ett uppföljande möte där barnet, vårdnadshavare, socialtjänst och personal från SiS är närvarande.

Programmen Stoppa Bas och Stoppa KRIM används i hemmet. Stoppa Bas är en manualbaserad behandling för unga med sexuellt utagerande beteende och Stoppa KRIM beskrevs av personal som ett ramverk för behandling av kriminalitet. I manualen till programmet Stoppa Bas framgår vilken utbildning och kompetens som krävs för den som ansvarar för behandlingen samt övriga behandlare. I samtal med psykologer framkom att den utbildning och den kompetens som krävs finns inom de team som utför behandlingen. Vidare förutsätter behandlingen att de färdigheter som lärs ut ska tränas i vardagsmiljön på avdelningen. Personalen på avdelningarna måste därför ha kompetens att stötta barnen i att träna färdigheterna. Detta kan möjligen brista om det är vikarier som bemannar avdelningen. Utöver dessa program bedrivs behandling genom programmet ART (Aggression Replacement Training), som endast den tillsvidareanställda personalen ansvarar för. Det framhölls att även samtalsmetoden MI används och att barnen har individuella samtal med psykolog och kontaktperson.

I samtalen med personal kom det även fram att behandlingsavdelningarna arbetar med olika belöningssystem med syfte att uppmuntra beteenden som hjälper barnen att närma sig behandlingsmålen. T.ex. använde en avdelning ett system med värdecheckar som innebär en möjlighet för ett barn att tjäna in extra pengar till en sak eller en aktivitet. Det kan också handla om att få utökad tv-spelstid eller datatid utöver veckopengen. Varje dag kontrollerar personalen om barnet uppvisat de beteenden som eftersträvas för att tjäna in checkarna, t.ex. att följa ordningsregler och närvara i skolan. Några av hemmets psykologer beskrev i samtal med JO och hans medarbetare att en del anställda som inte arbetar regelbundet i verksamheten ibland har svårt att fullt ut förstå syftet med belöningssystemen och hur det ska användas.

Flera barn uppgav i samtal att de deltagit i uppdragsmötet och att de deltog i behandlingsprogram. Däremot kom det i några fall fram uppgifter om att de inte var klara över sina behandlingsmål och hur planeringen såg ut för dem framåt. Några barn kände till sin behandlingsplan, vilka mål som fanns för vården och vad som krävdes för att uppnå dem.

Vid den *avslutande genomgången* pekade JO:s expert i psykologi på att när personal inte fullt ut förstår hur ett belöningssystem fungerar finns det en risk för att barn uppfattar det som en bestraffning när de inte får sina värdecheckar. Det är svårt att på ett pedagogiskt sätt förklara för personal och barn att det i systemet finns en basnivå och att barnet sedan som svar på ett önskat beteende (eller att man inte visar ett oönskat beteende) kan belönas på ett eller annat sätt. Det blir problematiskt om barn missuppfattar vilka konsekvenser ett visst beteende kan få.

Skola

Hemmets mål är att samtliga barn ska gå till skolan. Personalens uppfattning var att undervisningen fungerar bra och att flera barn som inledningsvis varit negativt inställda till skolan blivit positiva och engagerade i sin utbildning. Flera barn uppgav i samtal att de var mycket nöjda med undervisningen. Särskilt framhöll de att lärarna var mycket engagerade och att de hjälpte eleverna på bästa sätt.

Aktiviteter

Barnen får använda internet under en timme varje dag. Personalen berättade att det finns möjlighet för barnen att boka skolans musikrum och hemkunskapsrum på helger och kvällar. Flera barn uppgav att de har möjlighet att komma med förslag på aktiviteter och att förslagen ofta genomförs. Det kan t.ex. vara att gå på bio, spela bowling eller biljard, åka till en simhall eller rida. Aktiviteter inom hemmet kan vara att spela fotboll och basket på utegårdarna, besöka idrotts-hallen eller gymmet, titta på film eller spela kort eller playstation. Två barn berättade att de efter önskemål skulle få åka till Liseberg. Några barn efterfrågade fler aktiviteter.

Klagomålshantering

Av rutinen för hantering av klagomål och synpunkter inom SiS (se SiS dnr 1.4.2-3207-2019) framgår att det ska vara tydligt att det finns en möjlighet för barn att lämna klagomål och synpunkter, till vem man ska vända sig och hur man ska göra det. Personalen berättade att de vidarebefordrar synpunkter och klagomål från barn till enhetschefen som återkopplar till barnen vid ett senare tillfälle. Barnen har vidare möjlighet att föra fram frågor och synpunkter vid det ungdomsråd som hålls var sjätte vecka. JO och hans medarbetare noterade att det fanns mötesanteckningar från ungdomsråden uppsatta på avdelningarna. I samtal uppgav flera barn att de får svar av cheferna på de frågor som tas upp på ungdomsråden. Barnen uttryckte också att de förutom vid ungdomsråden kan föra fram frågor, synpunkter och klagomål direkt till personalen, chefen eller sin kontaktperson. I samtalet uppgav flertalet barn att de får för lite mat.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att klagomålet rörande maten är känt och att de arbetar med det.

Inspektionen avslutades.

Protokollförare vid inspektionen var Johanna Fransson.

Uttalanden av JO Thomas Norling

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden.

Allmänna intryck

Två centrala delar för att SiS ska kunna ge barn och unga en god och säker vård är att ungdomshemmen har tillgång till dels ändamålsenliga lokaler, dels välutbildad personal. Vid inspektionen noterade jag att ungdomshemmet i Hässleholm är inrymt i en ny byggnad som togs i bruk för några år sedan. Barnen vistas på avdelningar som är ljusa och rymliga och varje avdelning har en egen utegård. De lokaler som är avsedda för de särskilda befogenheterna vård i enskildhet och avskiljande är väl utformade. Vidare har varje avdelning tillgång till ett eget klassrum och vid inspektionen kom det fram att barnen och personalen upplevde lokalerna som funktionella och trivsamma. Det helhetsintryck som jag fick av hemmets lokaler var att de är väl anpassade för den verksamhet som bedrivs där och att de även i övrigt är ändamålsenliga.

När det däremot gäller tillgången till välutbildad personal blev det tydligt vid inspektionen att hemmet har svårigheter med bemanningen. Bristen på personal var också en orsak till att ungdomshemmet hade begärt och fått två beslut om platsreduktion som gällde sammanlagt fyra platser. Jag återkommer nedan till vilka konsekvenser som detta fick för de barn som vistades i hemmet.

Bristande tillgång till personal är tyvärr inte begränsad till ungdomshemmet Hässleholm. Den uppgift som kom fram vid inspektionen om att SiS beslutat om platsreduktion avseende ca 100 platser inom ungdomsvården, samtidigt som personalsituation är ansträngd och det finns en kö till ungdomshemmen, visar att myndigheten har stora bekymmer. Eftersom jag tidigare har beslutat att i ett särskilt ärende granska vilka konsekvenser som platsbristen vid SiS särskilda ungdomshem får för barn och unga väljer jag att inte här göra några uttalanden i dessa frågor (se JO:s ärende med dnr 5633-2022).

Vård i enskildhet

Jag har under en längre tid följt hur SiS tillämpar bestämmelsen om den särskilda befogenheten vård i enskildhet (15 d § LVU). I samband med det har jag uppmärksammat bl.a. att det förekommer att barn och unga vårdas på sådant sätt under lång tid. I ett beslut som jag meddelade relativt nyligen uttalade jag att behovet av vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från senaste prövning. Ett beslut om sådan vård förutsätts således gälla under en relativt begränsad period, vilket skickar en tydlig signal om att vård i enskildhet som utgångspunkt ska vara en tillfällig lösning. Insatsen ska löpande utvärderas i syfte att ge svar på frågan om den intagne kan få vård under mindre ingripande former och därmed återgå till att vårdas i gemenskap. Innebörden av det är att en tvångsåtgärd ska ställas i relation till de olägenheter som ingripandet innebär för den enskilde i fråga om bl.a. dennes självbestämmanderätt och integritet. Prövningen måste vara fullständig och ta

hänsyn till bl.a. resultatet av att den intagne vårdats i enskildhet. I det sammanhanget är det viktigt att beslutsfattaren noggrant dokumenterar de skäl som läggs till grund för åtgärden att låta vården i enskildhet fortgå eller, om det är möjligt, avsluta den. (Se mitt beslut den 21 november 2022, dnr 2802-2020.)

Vid inspektionen kom det fram att hemmet slussar ut barn från vård i enskildhet och därmed att han eller hon så att säga under en och samma dag kan gå ut och in i vårdformen. Som jag tidigare uttalat i det ovan nämnda beslutet kommer jag att återkomma till frågan om det finns lagliga förutsättningar att t.ex. låta en intagen vistas tillsammans med andra intagna på prov innan ett beslut om vård i enskildhet upphävs.

Trygg och säker vård

Förebyggande åtgärder mot sexuella övergrepp

Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande (1 § femte stycket LVU). Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett särskilt ungdomshem ska SiS anvisa plats i ett sådant hem (12 § andra stycket LVU). När SiS anvisar en plats vid ett särskilt ungdomshem ska myndigheten bl.a. beakta att hemmet är lämpligt med hänsyn till den unges behov, ålder, utveckling och personliga förhållanden i övrigt (jfr prop. 1992/93:61 s. 24 och jfr 3 kap. 11 § socialtjänstförordningen [2001:937]).

Det kom fram uppgifter vid inspektionen om att barn som utsatts för sexuella övergrepp placerats tillsammans med barn som genomgår behandling för ett sexuellt utagerande beteende. Utan att gå närmare in på omständigheterna vill jag peka på det olämpliga i att ett barn placeras på en avdelning som inte är lämplig i förhållande till hans eller hennes behov. Vid en placering av ett barn måste utgångspunkten vara att dess behov, ålder, och utveckling beaktas. Även barnets personliga förhållanden i övrigt bör vägas in vilket t.ex. kan handla om tidigare erfarenheter av övergrepp. Det är naturligtvis viktigt att undvika en situation som innebär att barn som tidigare varit utsatta för övergrepp vistas i samma miljö som barn som vårdas och behandlas för ett sexuellt utagerande beteende. Jag är bekymrad över det som framkom vid inspektionen och kommer att följa upp frågan vid en kommande dialog med SiS.

Placering av pojkar och flickor

SiS ska utforma verksamheten så att den utgår från flickors och pojkars villkor och behov. Myndigheten ska bedöma konsekvenserna av åtgärder och ta hänsyn till barnets bästa inför beslut eller andra åtgärder som kan röra dem. Verksamheten ska utgå från ett brukarperspektiv (4 och 5 §§ förordningen [2007:1132] med instruktion för Statens institutionsstyrelse).

Vid inspektionen var det tydligt att hemmet har mycket begränsade möjligheter att påverka vilka barn som placeras där. Därför hade hemmet bl.a. begärt att få beslut om att reducera antalet platser på ungdomshemmet. Som en följd av det var tre platser stängda på avdelning *Ångadal* som enbart tar emot flickor. Det

innebar att flickor med olika diagnoser och vitt skilda vårdbehov vårdades tillsammans på hemmets enda flickavdelning. Hemmet hade däremot fler alternativ när det gällde möjligheterna att placera pojkar utifrån deras individuella vårdbehov. Ett annat problem för ungdomshemmet Hässleholm var att flera tjänster vid avdelningen *Ångadal* var vakanta och att en hög andel av personalen inte var tillsvidareanställd. En avdelning som tar emot barn med olika diagnoser och problem samt skilda vårdbehov ställer högre krav på kompetens hos personalen som då måste förhålla sig på olika sätt utifrån barnens skiftande förutsättningar. Det är otillfredsställande att flickor inte ges samma möjligheter som pojkar att vårdas på en avdelning som har särskilda förutsättningar att tillgodose deras behov. Jag anser att det är ett strukturellt problem som SiS måste göra något åt.

En ytterligare konsekvens som jag iakttog vid inspektionen var att en sektionering av en avdelning ibland kunde leda till att barn blev ensamma kvar i en sektion eller att endast två barn vistades där tillsammans. Under inspektionen vistades t.ex. två flickor ensamma i en sektion på avdelningen *Ångadal*. Det kom också fram att den ena flickan fick ta ett stort ansvar för den andra flickans behov.

Jag har efter tidigare inspektioner uttalat att utgångspunkten måste vara att en ungdom som är intagen i ett särskilt ungdomshem ska ges möjlighet att under dagtid vistas tillsammans med andra intagna. För att detta ska kunna tillgodoses måste en avdelning, eller en sektionerad del därav, bestå av minst tre bostadsrum. Om färre än tre ungdomar vistas på en avdelning måste personalen omedelbart vidta åtgärder för att säkerställa att situationen upphör så snart som möjligt. Det är fråga om en grundläggande rättighet som måste tillgodoses för att motverka de negativa konsekvenser som ett frihetsberövande kan innebära (se JO:s protokoll från en inspektion av det särskilda ungdomshemmet Johannisberg, dnr 6204-2018).

Utifrån situationen på ungdomshemmet Hässleholm vill jag särskilt peka på att SiS behöver arbeta mer aktivt för att komma ifrån en situation där endast ett eller två barn vistas i en sektion. Vidare vill jag framhålla att det är SiS ansvar att fullt ut tillgodose barns psykosociala behov. Det ansvaret kan inte läggas på barnen.

Särskilt om barn under 13 år

Under inspektionen var tre barn under 13 år intagna i hemmet. De var placerade på olika avdelningar tillsammans med barn som var i åldern 13–16 år.

Att placera unga barn tillsammans med äldre barn kan innebära risker. T.ex. kan de yngre barnen ta intryck av de äldre och deras beteenden vilket kan göra det svårt att bryta en negativ utveckling. Vid inspektionen kom det fram att många av de äldre barnen inte alltid är lämpade att umgås med yngre barn. Institutionschefen hade uppfattningen att det borde skapas avdelningar inom SiS som endast tar emot barn under 13 år där deras behov särskilt kan tillgodoses.

Utifrån det som kom fram vid inspektionen bör SiS enligt min mening överväga om det ska inrättas sådana särskilda avdelningar.

Delaktighet

Insatser inom socialtjänsten för barn ska göras i samförstånd med barnet och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i SoL. Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Vidare ska vid alla åtgärder som rör barn barnets bästa beaktas. Ett barns rätt till delaktighet består av olika delar t.ex. rätten till information, rätten att komma till tals och bli lyssnad på samt rätten till inflytande utifrån ålder och mognad. (Se 1 och 36 §§ LVU samt art. 3 och 12 i FN:s barnkonvention.)

Barnets rätt till information är en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter i olika frågor som rör dem. Att komma till tals och bli lyssnad på är också en viktig förutsättning för att barnet ska uppleva att det fått det inflytande som det har rätt till. Vid inspektionen kom det fram att personalen i ungdomshemmet inom flera områden arbetade aktivt för att barnen skulle bli delaktiga i sin vård. Det rörde t.ex. den information som lämnades om rättigheter, uppföljande samtal efter avskiljande, arbetet med ungdomsråd och klagomålshanteringen. Detta är positivt. Det är också glädjande att flertalet av de barn som jag och mina medarbetare samtalade med vid inspektionen var nöjda med såväl skola som de aktiviteter som erbjöds i hemmet.

Information i samband med incidenter

Vid inspektionen kom det fram att ett barn brutit en arm när personal ingrep fysiskt mot honom. Hemmets bedömning var att händelsen inte behövde polisanmälas. Enligt barnet hade han inte blivit tillfrågad om han själv ville göra en sådan anmälan.

Jag vill inledningsvis framhålla att det inte är min sak att överpröva den bedömning som SiS har gjort utifrån händelsen. Däremot vill jag peka på vikten av att ett barn informeras om och förstår hur hans eller hennes intressen ska kunna tas tillvara. För ett frihetsberövat barn som vårdas under tvång kan det av olika anledningar vara svårt att göra en polisanmälan. Ett skäl kan vara att barnet är rädd för repressalier. Det är därför viktigt att SiS har rutiner för vilken information som ska lämnas till ett barn om möjligheten att göra en polisanmälan och att denna information lämnas både skriftligt och muntligt. Vidare vill jag understryka att barnet också bör erbjudas den hjälp som krävs för att han eller hon ska kunna lämna in en anmälan. Det är för mig oklart om det finns skriftliga rutiner inom SiS för detta. Jag uppmanar myndigheten att se över om åtgärder behöver vidtas för att barn även i denna del ska kunna ta tillvara och utöva sina rättigheter.

De iakttagelser som i övrigt redovisas i protokollet föranleder för närvarande inte några ytterligare åtgärder eller uttalanden från min sida.

2023-01-25

Thomas Norling